

Rituelen rond ziekte en dood bij Roma en Sinti

Dit keer de laatste aflevering van de rubriek **Religie & Rituelen**. Nog eenmaal behandelen we de rituelen bij ziekte, lijden en de dood van een bepaalde godsdienst. Ditmaal de rituelen van de Roma en Sinti.

Door Pieter van Abshoven

Een vrouw in lange rokken, die je hand leest. Bedelende kinderen op blote voeten. Het woord zigeuner roep heel veel beelden op, die vaak weinig uit te staan hebben met de werkelijkheid. Vandaar dat ze zich liever Roma of Sinti noemen. Ze zijn in verschillende migratiegolven naar Nederland gekomen. De Sinti zijn hier al eeuwen. Na de val van de muur kwamen Roma uit Oost-Europa, en nog later zijn veel van hen uit Joegoslavië gevlucht vanwege de oorlog. Schattingen over het tegenwoordige aantal lopen uiteen van zes- tot zestienduizend.

De cultuur is gevormd door een eeuwenlange geschiedenis van uitsluiting en vervolging, met als gevolg een diep wantrouwen in de burgermaatschappij, waar ze zich zelf ook erg van afsluiten. Ze leven tussen andere volken, doen daar zaken mee, waardoor er toch onvermijdelijk sprake is van beïnvloeding. Niet alleen leert men de taal, men neemt ook de religie over. Dus is men Rooms-katholiek, Oosters Orthodox, of Moslim. En steeds meer zijn lid van een pinkstergemeente.

Hierdoor ontwikkelde zich een typische overlevingsstrategie, gekenmerkt door zelfstandige arbeid en samenwerken in familieverbanden, zonder te investeren in land, gebouwen, machines, of technische kennis. Dus vooral dingen verzamelen die niets of weinig kosten: bosvruchten, oud ijzer, en ander afval. Men streeft naar grote flexibiliteit, en winst op korte termijn. Hun kapitaal zijn hun sociale relaties. Als het hun goed of slecht gaat, schrijven ze het vaak toe aan het geluk.

Deze levenswijze komt steeds meer onder druk te staan. In Europa worden steeds zwaardere eisen aan producten en diensten gesteld. Men moet steeds hoger opgeleid zijn,

over een behoorlijk startkapitaal beschikken en een deugdelijke administratie kunnen voeren.

Een centraal concept bij de Roma/Sinti is de tweedeling wuzho-marimé, rein-onrein. Traditionele groepen houden zich daar streng aan. Het bovenste gedeelte van het lichaam is rein, en het contact met het onderste onreine gedeelte moet zo veel mogelijk vermeden worden. Ze schamen zich voor dat deel, vandaar de lange rokken die vrouwen dragen. Jonge kinderen hoeven zich niet al te streng aan de reinheidsregels te houden. Ook oudere vrouwen, na de overgang, zijn meer wuzho.

Voorschriften geven aan hoe men kan voorkomen dat iets onrein wordt, en hoe iets gereinigd moet worden. De bakken waarin men afwast, worden niet gebruikt om kleren te wassen. Vrouwenkleren worden niet samen met mannenkleren gewassen. Men wast zich het liefst met stromend water. Dus wel douchen maar geen bad. Want dan komt het bovenlichaam in contact met water waar ook het onderlichaam mee gewassen is. Voor degenen die deze reinheidsregels strikt toepassen, zijn anderen, waaronder de *gadje*, de niet-Roma, allemaal onrein, en is alles wat zij aanraken onrein. Men vindt ze gewoon vies, en probeert contact te vermijden met alles wat een gadje aangeraakt heeft. Men zal daarom niet graag bij een gadje eten. En dus ook niet graag in een ziekenhuis verblijven.

Ziekte en lijden

Als het niet lukt die scheiding te eerbiedigen, kan dat tot ernstige ziektes leiden. Het eerbiedigen van de regels leidt voor hen tot gezondheid, rijkdom en geluk. Omdat het onmogelijk is de regels altijd precies te volgen, is het niet vreemd als men een keer ziek wordt, of door het geluk in steek gelaten wordt. Verbetering kan dan bereikt worden

door het in ere herstellen van deze reinheidsregels.

Omdat de familiebanden erg sterk zijn, treft het iedereen als een lid van de familie ziek is. De familie komt dan in groten getale bij elkaar. De ergste straf die men binnen de Roma gemeenschap kent, is genegeerd te worden door de eigen groep. Een ziek familielid, zeker als die opgenomen is, en in een onreine omgeving verkeerd, wil men absoluut niet alleen laten.

Ook bij gezondheid kijken ze meer naar de korte termijn. Dus geen verandering in dieet of in levensstijl, een vaccinatie of langdurige medicatie. Voor bepaalde problemen gaat men eerst naar eigen kruidendokters, *drabarni*. (Yoors 1967, 238; Sutherland 1992)

Rituelen rondom ziekte en dood

Gjunler Abdula, van de Landelijke Roma Stichting *Roma Emancipatie*, vertelde me hoe essentieel het is dat de familie bij het sterven aanwezig is. Het is belangrijk vergeving te vragen voor alles wat ze de stervende hebben aangedaan. Er mogen beslist geen ongehandelde zaken, als jaloezie of verborgen rancune, blijven bestaan. Ook vergeven ze de stervende (zie ook Yoors 1967, 243; Dundes 2004; Patrin Web Journal).

Als de stervende niet vergeeft, zijn ze bang dat dit ongeluk brengt voor de nabestaanden. De naaste familie die waakt bij de stervende gunt zich geen tijd om te eten, accepteert hooguit drinken. Anderen zorgen voor praktische zaken als het ontvangen van gasten en het contact met verre familieleden. (Patrin Web Journal)

Rouw

Omdat het dode lichaam - en alles wat daarmee in contact komt - marimé is, improviseerden nomadische Roma vroeger een sterfbed buiten de wagen (Yoors 1967, 248). Ze wassen en kleedden de persoon liefst vlak voor het sterven. Na het overlijden wordt er luid geweeklaagd, ze verzorgen zichzelf niet, en iedere familie voert eigen rituelen uit om het de ziel te vergemakkelijken zijn nieuwe reis aan te vangen.

Afhankelijk van de relatie tot de overledenen gelden voor de rouwperiode verschillende beperkingen. Men doet ook afstand van alle persoonlijke bezittingen van de overledene en de dingen die hij het laatste aangeraakt heeft. Na de begrafenis is er bij veel groepen een uitgebreide begrafenismaaltijd, de pomana.

Deze wordt gedurende het eerste jaar een aantal keren herhaald. Iedere keer vervallen dan bepaalde beperkingen. Begravenissen zijn grootse gebeurtenissen, en niet alleen voor belangrijke personen. Iedereen heeft recht op een dergelijke begrafenis.

Advies

Een eerste advies is om familie toe te laten bij de patiënt te blijven. Alleen gelaten worden is de grootste straf.

Verder om goed rekening te houden met de reinheidsregels en bijvoorbeeld apart zeep en handdoeken te verstrekken voor het bovenlichaam en het onderlichaam (Sutherland 1992). Omdat oudere familieleden een groot gezag hebben bij de jongeren is het verstandig om die te betrekken in beslissingen over de te volgen behandeling.

Maar bovenal is nodig de wil om de kloof van wantrouwen en achterdocht te overwinnen.

Literatuur

- Dundes, Lauren (2004). The crossroads of culture and health among the Roma (Gypsies). In: Journal of Nursing Scholarship.3/22/2004. <http://www.highbeam.com>
- Patrin Web Journal. Romani Customs and Traditions: Death Rituals and Customs. The Patrin Web Journal. <http://www.geocities.com/~Patrin/death.htm>
- Sutherland, Anne (1992). Gypsies and health care. In: Cross-cultural Medicine [Special Issue]. West Med J 1992 Sep; 157:276-280. <http://www.pubmedcentral.gov/articlerender.fcgi?artid=1011276>
- Yoors, Jan (1967). Wij zigeuners. Karnak, Amsterdam

Meer weten?

- Landelijke Roma Stichting Roma Emancipatie (Oss), telefoon: (0412) 65 13 46, E-mail: romaemancipatie@wanadoo.nl, www.roma-emancipatie.org/
- Stichting Landelijke Sinti/Roma Organisatie (Best), telefoon: (0499) 37 94 71, E-mail: info@sintienroma.nl, www.sintienroma.nl

Pieter van Abshoven is cultureel antropoloog. Voor meer informatie: pieter@vanabshoven.nl.